Вікторія Дацюк

ФОРМУВАННЯ БАГАТСТВА КУЛЬТУРИ ПОДІЛЛЯ: МІЖЕТНІЧНІ ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНТАКТИ ЗА ДОБИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (XIV–XVI СТ.)

Анотація. *У статті розглянуто міжетнічні та міжконфесійні контакти на Поділлі у XIV–XVI ст. Особливу увагу приділено політичним змінам, багатонаціональному середовищу Кам'янця, взаємодії православних, католиків і вірменської громади, а також ролі торгівлі, міського самоврядування та міграцій у формуванні культурного розмаїття регіону.*

Ключові слова: *Поділля, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, українці, вірмени, католицизм, православ'я, культурні контакти.*

Viktoriia Datsiuk

THE FORMATION OF PODILLIA'S CULTURAL RICHNESS: INTERETHNIC AND INTERCONFESSIONAL CONTACTS DURING THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND THE POLISH–LITHUANIAN COMMONWEALTH (14TH–16TH CENTURIES)

Abstract. *The article examines interethnic and interconfessional contacts in Podillia in the 14th–16th centuries. It focuses on political change, the multiethnic environment of Kamianets, interaction among Orthodox Christians, Catholics and the Armenian community, and the role of trade, urban self-government and migration in shaping the region's cultural diversity.*

Keywords: *Podillia, Grand Duchy of Lithuania, Polish–Lithuanian Commonwealth, Ukrainians, Armenians, Catholicism, Orthodoxy, cultural contacts.*

Історія Поділля XIV–XVI ст. є показовою для розуміння культурного розвитку українських земель у прикордонному просторі Центрально-Східної Європи. Розташування між Волинню, Наддніпрянщиною, Молдавським князівством і степовим світом сприяло рухові людей, товарів, політичних практик та релігійних ідей. Місцеве суспільство не було однорідним: поруч жили русини – предки сучасних українців, вірмени, поляки, литовці, молдавани та представники інших спільнот. Їхні контакти відбувалися у торгівлі, ремеслі, міському управлінні, церковному житті й повсякденній комунікації.

Актуальність дослідження. Цей період дає змогу розглядати культуру не як надбання однієї групи, а як результат співпраці й конкуренції за владу, ресурси, міські привілеї та церковні позиції. Отже, контакти були водночас механізмом обміну й сферою нерівності.

Мета статті – охарактеризувати міжетнічну та міжконфесійну взаємодію на Поділлі у XIV–XVI ст. Хронологічні межі охоплюють період від поширення литовського впливу до Люблінської унії 1569 р. та завершення XVI ст. Географічно розглянуто історичне Поділля, межі якого не збігаються із сучасними адміністративними.

У середині XIV ст., після ослаблення Галицько-Волинської держави, Поділля стало предметом суперництва сусідніх володарів. У 1340-х роках значну роль тут відіграли князі Коріатовичі, а подальше зміцнення литовського

впливу пов'язують, зокрема, з подіями 1362 р. на Синіх Водах. За Коріатовичів Кам'янець перетворився на політичний та торговельний центр Подільської землі, а міське самоврядування було підтверджене грамотою 1374 р. [1, с. 106–115; 2].

Поділля не було одномоментно підпорядковане одній державі: Західна й Східна частини мали різну політичну долю. У 1434 р. Західне Поділля стало Подільським воєводством Королівства Польського з центром у Кам'янці. Східне Поділля довше залишалося у складі Великого князівства Литовського; Брацлавське воєводство, створене 1566 р., увійшло до Корони Польської після Люблінської унії 1569 р. [6; 3, с. 14–35].

Зміна влади не знищувала місцевих традицій. Литовська адміністрація значною мірою спиралася на чинні правові норми й місцеві еліти, тоді як поширення коронного устрою та польського права змінювало службову ієрархію і землеволодіння. В. Михайловський називає подільську шляхту «еластичною» спільнотою, здатною пристосовуватися до змін політичного кордону [4].

Торговельні шляхи сполучали Поділля з Краковом, Києвом, Кримом, Балканами й Молдавією. Попри воєнні загрози, рух купців, ремісників, духовенства та службовців сприяв поширенню товарів, технологій і художніх прийомів.

Найвиразнішим прикладом багатокультурного співжиття був Кам'янець. У XIV ст. його населення складали переважно русини, але тут також жили вірмени, поляки, литовці й молдавани. Після перетворення міста на центр Подільського воєводства його значення для торгівлі, оборони та адміністративного управління зросло. У XV–XVI ст. міський простір розвивався як система кількох громадських осередків: руського, польського та вірменського ринків, кожен із яких мав власні функції та форми самоорганізації [2].

Громади Кам'янця зберігали власні звичаї й механізми самоврядування. Діяльність руського, вірменського та польського магістратів засвідчує визнання особливих прав груп, але водночас відображає поділ міщан за традицією, походженням і правовим статусом. Польська громада мала раду на чолі з бурмистром [2].

Вірменська громада відігравала помітну роль у ремеслах і торгівлі, підтримуючи зв'язки з Причорномор'ям, Балканами й Молдавією. Її участь у міському господарстві сприяла обміну товарами та досвідом, а власні церковні й громадські установи допомагали зберігати культурну ідентичність.

Польська присутність зростала через адміністративні призначення, шляхетські маєтності, церковні структури й переселення. Польські феодальні володіння на Поділлі фіксуються з кінця XIV ст., а коронна адміністрація стала важливим чинником місцевої політики [7]. Водночас етнічність, соціальний статус і конфесія не були тотожними: не всі поляки належали до шляхти, а русини не обмежувалися селянством.

У селах і містечках місцеві руські традиції взаємодіяли з новими землевласницькими та церковними практиками. Проте нерівний доступ до землі, посад і суду міг посилювати залежність селян, тому культурний обмін відбувався в умовах соціальної асиметрії.

У XIV–XVI ст. більшість місцевого руського населення дотримувалася православної традиції, пов'язаної з церковною спадщиною Русі та Київською митрополією. Поряд із нею формувалися й зміцнювалися латинські церковні структури. Заснування католицької єпископії в Кам'янці наприкінці XIV ст. надало латинській церкві організаційний центр і сприяло появі монастирів та парафій. Ці інституції були каналами поширення латинської книжності, літургійних практик, освітніх моделей і архітектурних форм [2; 8, с. 102].

Релігійне життя не обмежувалося протистоянням православ'я й католицизму: вірменська громада мала власні церковні традиції. Конфесія впливала на свята, обряди, шлюбні й поховальні практики, але спільні ринки та ремесла щодня зводили разом людей різних віросповідань.

Міжцерковні відносини поєднували господарську співпрацю з конкуренцією за землю, привілеї та вплив. Католицькі інституції часто мали підтримку коронної влади, тоді як православні громади спиралися на місцеві еліти й руську церковну традицію. Нерівність ресурсів не призвела до зникнення православних практик.

Матеріали поборових реєстрів 1560-х рр. дають змогу дослідити мережу православних парафій Подільського воєводства й побачити, що православна інфраструктура залишалася важливою складовою життя регіону навіть після тривалого перебування Західного Поділля під владою польської корони [5, с. 130–144]. Релігійна належність не визначала всіх аспектів поведінки: люди різних конфесій взаємодіяли у питаннях торгівлі, кредиту, оренди, ремесла й судових спорів. Таким чином, спільний повсякденний простір перетинав конфесійні межі, хоча не скасовував їх.

Наприкінці XV–XVI ст. реформаційні дискусії про освіту й церковну дисципліну поступово впливали на інтелектуальне середовище регіону. Їх поширення залежало від зв'язків шляхти, міст і освічених верств.

Міжетнічні та міжконфесійні контакти залишили слід у міському плануванні, оборонній архітектурі, ремісничому виробництві та формах самоврядування. Розвиток Кам'янця відбувався завдяки взаємодії князівської влади, міщанських громад і церковних інституцій. Укріплення, брами, храми, ринки та квартали відображали різні функції міста й потреби його спільнот. У цьому середовищі культурний вплив не завжди можна приписати одному народові: архітектурні та організаційні форми поширювалися через майстрів, замовників, духовенство й торговців.

Міське самоврядування й магдебурзьке право створювали норми для регулювання торгівлі та спорів. Однак автономія громад не означала рівності: права залежали від статусу, походження, конфесії та привілеїв. Тому йшлося не про безконфліктне злиття культур, а про співіснування й пристосування.

Контакти супроводжувалися і суперечностями: нерівністю доступу до землі й посад, конкуренцією за церковний патронат та наслідками воєн. Проте зв'язки між громадами зберігалися, формуючи Поділля як контактну зону.

У XIV–XVI ст. культурне багатство Поділля формували прикордонне розташування, зміни державної належності, торгівля та міське самоврядування. Кам'янець-Подільський демонструє, як громади зберігали власні інституції й водночас брали участь у спільному житті.

Православні, католики та вірмени обмінювалися культурними практиками, але конкурували за ресурси й вплив. Перехід від литовської до польської влади змінив умови розвитку місцевих традицій, не ліквідувавши їх. Своєрідність Поділля постала з діалогу, пристосування та нерівноправної взаємодії спільнот.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович Л. Подільське князівство (XIV – початок XV ст.). *Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст.* Львів, 1996. С. 106–115.
2. Кам'янець-Подільський. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/article-10954 (дата звернення: 17.10.2026).
3. Крикун М. Поширення польського адміністративно-територіального устрою на українських землях. *Подільське воєводство у XV–XVIII століттях: статті і матеріали*. Львів, 2011. С. 14–35.
4. Михайловський В. Еластична спільнота: подільська шляхта у другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. Київ : Темпора, 2012. 450 с.
5. Михайловський В. Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр. *Український історичний журнал*. 2012. № 6. С. 130–144.
6. Подільська земля. *Енциклопедія історії України : електронна версія*. URL: https://www.history.org.ua/?termin=podillja (дата звернення: 17.10.2026).
7. Полек К. Деякі міркування про польські спільноти на Поділлі. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2016. Вип. 8. URL: https://visnyk-history.kpnu.edu.ua/article/view/68708 (дата звернення: 17.10.2026).
8. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2006. 584 с.

Павло Дісяк

ПОБЕРЕЖЖЯ – РЕГІОН РАННЬОГО УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Анотація. *Побережжя, або Південна Брацлавщина – це територія Подільського регіону, природньої смуги Великого кордону між лісом та степом, ділянки фронтиру між Дністром та Південним Бугом. Цей малоконтрольований порубіжний регіон упродовж століть став територією формування раннього українського козацтва. Попередниками українського козацтва були берладники, бродники та болохівці, що мали відношення до Побережжя. Перша писемна згадка про українських козаків 1489 року стосується козаків-побережників. Назва "побережники" як пограничної спільнота, керована отаманами на південних кордонах фіксується у 1518 році. Протягом XV-XVIII ст. на цій території із різноманіття культур поселенців з Поділля, Волині, Галичини, Полісся, Волощини та південно-східних районів сформувався український історико-етнографічний регіон Побережжя.*

Ключові слова: *Побережжя, подільські козаки, козаки-побережники, берладники, бродники, Брацлавщина.*